

Rusínová, Zdenka

[Olomouc v perspektivách kulturní revoluce. Sv. 3., K tradicím a úkolům jazykovědy]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1968, vol. 17, iss. A16, pp. 165-167

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100135>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

razňuje intonaci, modálnost, jež může i nulová, dále kategorii času, kde rozeznává i atemporálnost (Оамений кужетэ *Lidé uvažují*) a kategorii osoby. Neverbálními prostředky k vyjádření predikace jsou slovosled a intonace, přičemž hlavní role patří slovosledu. V dvočlenných strukturách typu *Je neděle* ustupuje intonace do pozadí, kdežto v nominativních větách je jediným prostředkem k vyjádření predikace a je tedy rozhodujícím činitelem při transformaci slova *neděle* z pouhé lexikální jednotky na nominativní větu *Neděle*. Na diachronickou otázku, co bylo dříve, zda slovesné nebo nominální věty, autor se přiklání k mínění, že nominální jsou původnější. Tyto věty jsou hutnější, lapidárnější než věty slovesné. Nominativní věty jsou odrůdou jednočlenných nominálních vět. Mezi nominální optativní věty řadí autor pozdravy a přání *Dobrý den!*, *Na shledanou!*, *Šťastný nový rok!* a mezi nominální rozkazovací, kde je celá stupnice významů od prosby až k rozkazu, věty jako *Klid!*, *Klobouk dolů!*, *Ruce vzhůru!* Na první pohled se zdá, že máme co činiti s nominativními větami s práci a rozkazovací intonací. Je to proto, že se neliší forma nominativu a akuzativu. Hluboký rozdíl mezi nominativními a prácimi nebo imperativními větami záleží v tom, jaký je jejich vztah ke skutečnosti. Nominativní věty vyjadřují opravdový stav skutečnosti, kdežto práci a rozkazovací vyjadřují přání, aby se něco uskutečnilo.

Jeckova práce není velika rozsahem, ale její dosah je veliký. Obírá se nejhutnějšími větami, které jsou představovány i jediným slovem, porovnává je s větami nominálními a verbálními a vymezuje jejich místo. Kupodivu jde vlastně o věty psané jazykem, ale rozhodujícím momentem je v nich intonace (ať se nazývá komunikativní, predikativní nebo indikativní), které se stává gramatickým prostředkem par excellence. Proto autor požaduje, aby byl ratifikován i druhý aspekt jazykové specifiky, tj. neverbální vyjadřování některých prvků myšlenky. To je ovšem veliký zásah do tradiční skladby. Odtud pramení i autorův boj proti „elipsománii“ a proti absolutní *monarchii* slovesa, jak jsme se už zmínili. Naopak zavádí trojčlenné a vícečlenné modely vět. Vychází vždy z gramatické struktury (odvrhne tyranii logiky), ale přihlíží k významové souhře, když mluví o významové úplnosti či neúplnosti. Pozoruhodné je, že přísudkové jméno odděluje od predikativnosti a nazývá je přívlastkem. K přesnosti úvah použila autoru-dokonalá znalost ruštiny, ruských syntaktických prací a, jak již bylo uvedeno, i marxistické filosofie, které se často dovolává. Zdůrazňování intonace v psaných projevech jen potvrzuje, že podstatou jazykového znaku je Saussurův zvukový obraz (*image acoustique*), kterého se však Jecko nedovolává. Ještě jedné věci autor nevyužil při své argumentaci, ačkoliv s intonací úzce souvisí. Ve všech větách jednočlenných, neúplných, nominálních a nominativních, ale především v nominativních, hraje důležitou roli pauza; v nominativních bude totiž pauza nejdělsí. Připomeňme si při této příležitosti, jak je důležitá úloha pauzy např. v moderní francouzštině, kde se už odděluje pauzou i větný podmět, zvláště rozvitý podmět, který v psané řeči už bývá oddělen čárkou.

Celá práce je pečlivě korigována, tiskové chyby jsou výjimkou (na str. 23 v druhém a třetím řádku, na str. 111 v pátém). Sloveso *ajuta* se pojí v rumunštině s akuzativem jako lat. *adiuvare* nebo franc. *aider*, ale v moldavštině je s dativem (str. 90, 91), což je buď kalk podle ruštiny anebo analogie podle vazby *a da ajutor cuiva*. Úhrnem je třeba říci, že Jeckova práce je podnětná, a průbojná, která si zaslouhuje, aby se o ní vědělo.

Pavel Beneš

Olomouc v perspektivách kulturní revoluce, sv. 3., K tradicím a úkolům jazykovědy, Olomouc 1966

Olomoučtí jazykovědci vydali v listopadu 1966 sešit studií věnovaný 20. výročí obnovení Univerzity Palackého. Vyšel jako třetí svazek řady nazvané Olomouc v perspektivách kulturní revoluce. Autoři věnovali své příspěvky jednak minulosti a přítomnosti olomouckých jazykovědných oborů a jednak problematice městské mluvy v Olomouci. Jedna studie je věnována výkladu o původu podoby jména Olomunc.

S historií i současným stavem slavistiky v Olomouci nás seznamuje Jan Jahn v příspěvku Olomoucká slavistická tradice. Jiří Daňhelka se v další studii nazvané O koncepci olomoucké bohemistiky zabývá příbuznou oblastí a zasvěcuje nás jak do přítomnosti, tak do minulosti tohoto oboru. Oba autoři navazují na dřívější studii Jaromíra Běliče, Tradice olomoucké slavistiky.¹

¹ Sborník K historicko-srovnávacímu studiu slovanských jazyků, Olomouc – Praha 1957.

Jan Jahn si všímá všech významných slavistů, kteří prošli Olomoucí. Nejvíce místa se tu dostává přirozeně Dobrovskému a Šemberovi. Zaujme nás výklad o všem, co vytvořili během pobytu v Olomouci. Podle našeho názoru však do této souvislosti nepatří obecné hodnotící pasáže o významu celého jejich díla, které mohou být už jen opakováním známých faktů. Leckoho možná překvapí řada známých jmen, která jsme si už zvykli spojovat s Prahou a která jsou zde uváděna jako jména tvůrců olomoucké slavistické tradice (P. Trost, A. Dostál, J. Bělič, A. V. Isačenko, I. Poldauf, H. Křížková aj.). Autorův zasvěcený pohled nám ukáže těžiště práce i důležité specializace v pracích jazykovědců, kteří v Olomouci dnes působí (F. Kopečný, O. Králík, M. Komárek, J. Daňhelka aj.).

Daňhelkova studie O koncepci olomoucké bohemistiky zdůrazňuje šíři a povahu materiálové základny, z níž tento obor vyrůstal (bohatá knihovna, archiv, nářeční i folklórní základy atd.). Setkáme se tu opět se jmény Dobrovského, Šembery, Praska aj., o kterých už psal J. Jahn. O osobitě koncepci olomoucké bohemistiky však téměř nelze mluvit a autor si je toho vědom. Sám zdůrazňuje, že jde hlavně o to, aby bohemistika v Olomouci měla své pevné místo v hierarchii ostatních odvětví a směrů. Zřejmá půjde o nalezení rovnováhy mezi odvětvími teoretickými (vlastní zkoumání českého jazykového materiálu) a praktickými (metodika vyučování apod.). Jak však zkušenosti z minulých let ukazují, nebude to jen věcí učitelů a vědeckých pracovníků fakulty.

O zbývajících odvětvích olomoucké jazykovědy píše Jaroslav Peprník v příspěvku nazvaném Historie jednoho budování. Autor líčí vznik a rozvoj katedry neslovanských jazyků. Obory západní filologie byly v 50. letech postiženy velmi citelně. Bylo nutno doplňovat mezery v personálním obsazení katedry, v počtu posluchačů, musely se překonávat dokonce i chybné metodické postupy přejaté ze Sovětského svazu. A právě v oblasti metodiky je dnes katedra se svými moderně vybavenými i moderně vedenými jazykovými posluchači na jednom z čelných míst u nás. Vlivem důsledného zaměření na metodiku moderních vyučovacích postupů se však funkce katedry a pracovní náplň jejích členů poněkud posunula. (Vyučuje se i češtině jako cizímu jazyku.) V současné době se tedy práce členů katedry neslovanských jazyků (a Kabinetu pro výzkum moderních metod vyučování cizím jazykům zřízeného při ní) zaměřuje k intenzifikaci učebních postupů sloužících k ovládnutí cizího jazyka, méně už na vlastní teoretické bádání.

František Hladíš je autorem studie K charakteristice běžně mluvené řeči v Olomouci. Vychází z charakteristiky situace dialektů kolem Olomouce. Pramenem informací jsou mu práce Šemberovy, Bartošovy a z novějších Havránkovy a Kopečného. Stať je způsobem podání poněkud nesourodá; přílišně popularizování v první části je brzy vystřídáno běžným způsobem dialektologického výkladu. Tvzení, která jsou zde předložena čtenáři, se nijak zjevně neopírají o materiál, a působí proto spíš jako autorova intuíce než jako vědecky dokázaný fakt. (Např. když se mluví o téměř nahodilém střídání různých jazykových útvarů, dialektu, interdialektu, obecné a hovorové češtiny u různých skupin obyvatelstva.) Autor tak vlastně popírá existenci jistého ustáleného a systémového útvaru mluveného jazyka, což je dost nepravděpodobné vzhledem k době trvání české jazykové komunikace v Olomouci, na rozdíl od nových měst, např. Havířova, a vzhledem k tomu, že nejpočetnější vrstvu obyvatelstva ve městě tvoří zaměstnanci (úředníci a pomocný personál). Autor užívá některých termínů, nad nimiž je třeba se zamyslet a popřípadě přezkoumat jejich obsah a vhodnost užití. Pojmu „panský jazyk“ je zde užito synchronně a při hodnocení vztahu dvou útvarů v rámci městské mluvy, ne tedy tradičně jako protikladu mluvy města k okolním vesnickým nářečím a jako názvu vztahujícího se spíš k historii vzniku městské mluvy. Zdá se, že starší užití bylo oprávněnější.

Termín „demokratizace jazyka“ je poněkud nepřesný a do lingvistiky se dostal zprostředkovaně. Bylo by snad vhodnější mluvit o pronikání (konvergenci) hovorových prvků do spisovné češtiny. V jazyce neexistují demokratické a nedemokratické prvky, jde jen na jedné straně o běžně užívané útvary s větší frekvencí a na druhé straně o tvary, slova a vazby méně frekventované, jako archaismy, odborné termíny, neologismy apod.

Kovalčíkova studie, Jak se mluví v Olomouci, je věnována stejnému tématu jako studie předchozí. Od ní se však odlišuje tím, že autor vychází z novější dialektologické literatury (Chloupek, Valíková) a opírá se o rozbor materiálu. Hlavní tendence procesu ustalování a syntetizace městské mluvy jsou spatřovány v různém stupni interference mezi interdialektem, hovorovou a obecnou češtinou a dialektem. Nejmenší vliv na mluvu v Olomouci má podle autorova názoru obecná čeština a po ní okolní dialekt. Materiál je rozdělen podle druhu informátora (studující mládež, střední generace, stará generace) a podle typu promluvy (před veřejností, monologická promluva a dialogická). K poslednímu dělení je možno mít výhrady. Je zde zkrženo hledisko cíle projevu s hlediskem formálním. Významnější

funkci než forma má cíl projevu a prostředí, ve kterém k němu dochází. Tito činitelé mohou ovlivnit jak projev monologický, tak dialogický. Rozdíl mezi dialogem a monologem probíhající za stejných okolností je daleko menší než rozdíly plynoucí z průvodních okolností projevu. U některých jevů udává autor procentuálně vyjádřený výskyt, avšak neuvádí, jaký byl výchozí materiál co do rozsahu a původu.

Oba autoři uvedených dialektologických studií, ač se v názoru na detaily různí, shodně potvrzují závěr, že při formování mluvy v moravských městských centrech hraje hlavní roli interdialekt a hovorová čeština. Je to důležitý jev, kterým se odlišuje vývoj na Moravě od vývoje v Čechách, kde základním prostředkem komunikace je obecná čeština. Tento názor byl už vysloven ve studii *Český jazyk a některé jeho vývojové perspektivy* autory A. Lamprechtem, J. Chloupkem a A. Vaškem.²

Zajímavou a stále ještě otevřenou otázkou řeší ve své studii František Kopečný. S obvyklou důkladnou znalostí věci a velmi přesvědčivě zde rozebírá nazalizovanou podobu jména Olomouc, Olomunc. Tato podoba může předpokládat dochování reflexu původní nosovky. Ve studii se však dává přednost názoru o vlivu sekundární německé nazalizace, kterou se jméno přizpůsobilo obdobným topikům německým. Autor zcela odmítá řešení pocházející od polského jazykovědce Stanislava Rosponda, podle něhož by šlo v podobě Olomunc, doložené ještě ve 14. století, o zachování staré nosovky.

Autoři publikace „K tradicím a úkolům jazykovědy“ se omezili v podstatě jen na dva tematické okruhy (nepočítáme-li studii Fr. Kopečného), na historii a přítomnost jazykových oborů a na studie o jazyce Olomouce. Zpracování prvního tematického okruhu se překrývají jen zčásti, zato druhé téma je celé zpracováno dvakrát. Je otázka, zda je podobné pojetí pro publikaci tohoto rozsahu únosné a vhodné.

Zdenka Rusínová

² SaS 23 (1962), 4, str. 258–265.

